

jossa kyllä saattaa ounastella ruotsin *bita*-verbin vaikutustakin. — Samalle sivulle on luiskahtanut outo konjunktiopari *sekä — mutta* (pro *sekä — että*).

Kirjan käyttäjän kannalta valitettavaa on, että yhtenäinen sanahakemisto puuttuu. Sitä korvaa vain osaksi liite, jossa partisiipit sivuviitteineen on lueteltu verbiryhmittäin. Ei ole aina helppo arvata, mistä minkin (kenties polyseemisen) verbin partisiipit löytää. Turhaan olen etsinyt luetteloista esim. seuraavia NS:aan sisältyviä adjektiivimaisia partisiippeja: *grillattu* (NS:n täydennysjaksossa), *hiillostettu*, *keitetty*, *pariloitu* ja *saavustettu*. Yhtä hyvin ne olisivat paikkansa ansainneet kuin mukaan päässeet *paistettu* ja *palvattu*. Pois näyttää jääneen myös *karaistu*; on vain *karaistunut*. Tulee epäilleeksi, ettei aineiston poiminta ole ollut ihan tarkkaa.

Kirjan ulkoasussa häiritsee se, että alaviitteiden rivit eivät ole tasapituisia. Oudolta näyttää sekin, että kursivoitavat kohdat on tyydytty alleviivaamaan kuin ankeimmissa laitosmonisteissa. Puolilainausmerkkejä on tuhattomasti liikaa, kun merkityksenselitykset on kauttaaltaan pilkottu tähän tyyliin: »Esimerkiksi seuraavassa lauseessa *syötävään* sisältyy modaalinen komponentti 'joka kelpaa syötäväksi', 'jonka voi syödä', 'joka on syytä syödä'» (s. 25).

Huomauttamisen aihetta olisi paikoin kieliasussakin, mutta lienee tarpeetonta venyttää muistutusten luetteloita tämän pitemmäksi. Tunnustustakin teos toki ansaitsee. Työsuorituksena se on sangan mittava saavutus. Tekijän oppineisuudesta kirja on niin ikään kiistaton osoitus; kirjallisuusluettelo on kerrassaan imponoiva. Helinä Koivisto on vuosien mittaan perehtynyt laajalti etenkin semantiikkaa ja adjektiiveja koskevaan kirjallisuuteen, myös ulkomaiseen. Väitöskirjan alkuosa rakentuukin kunnioitettavan lukeneisuuden varaan; eritoten dependenssi-kielioppia kirjassa on hyödynnetty ansiokkaasti. Selvitys adjektiivistuneen partisiipin tuntomerkeistä, joita on kaikkiaan löytynyt kahdeksan, no-

jaa niin ikään tutkijain eri kielistä tekemiin havaintoihin. Eri verbiryhmissä eri kriteerien painoarvo osoittautuu varsin vaihtelevaksi. Hyvin selviä eroja ilmenee siinä, mitä partisiippimuotoja minkintyyppisistä verbeistä adjektiivistuu. Otaksuttavasti Helinä Koiviston suorittamasta suomen verbien ryhmittelystä ja siihen liittyvästä pohdiskelusta on tuntuvaa apua nuoremmille tutkijoille, joita veri vetää laajamittaiseen semanttiseen tutkimukseen ja jotka eivät säiky eteen vääjäämättä ilmaantuvia suuria vaikeuksia.

PAAVO PULKKINEN

Itämerensuomen tutkimuksia

Ostseefinnische Untersuchungen. Ergebnisse eines finnisch-sowjetischen Symposiums. Edited by HEIKKI LESKINEN. *Studia Fennica* 28. Helsinki 1985. 147 s.

Studia Fennica -sarjan 28. osa sisältää valikoiman v. 1982 Jyväskylässä pidetyn suomalais-neuvostoliittolaisen itämerensuomalaisen filologian symposiumin kielitieteen sektorin esitelmiä. Teemoja symposiumissa ovat olleet itämerensuomalaisten kielten syntaksi ja leksikologia, kielenhuollon teoria, tietokone-lingvistiikka. Kuvauksen Jyväskylän symposiumista on julkaissut Matti Mäkelä vuoden 1982 Virittäjässä (s. 415–421). *Ostseefinnische Untersuchungen* -julkaisu sisältää 11 artikkelia, joista enimmäkseen sanastontutkimuksen alalta. Artikkelien lisäksi julkaisuun sisältyy toimittajan johdanto.

TERHO ITKOSEN artikkeli 'sumun' ja 'pilven' nimityksistä Euroopan kielissä perustuu Itkosen Euroopan kielikartastoa varten toimittamiin karttoihin. Itkonen toisaalta kuvailee kielikartastotyön pulmia, toisaalta esittelee 'sumun' ja 'pilven' nimityksiä ja pohtii niiden taustaa.

Yhtenä kielikartastotyön pulmana on ollut, että kyselylomakkeissa on impliittisesti oletettu kunkin käsitteen ilmausten eri kielissä ja murteissa yksiselitteisesti vastaavan toisiaan. Edelleen on esim. 'sumun' hyperonyymin asemesta saatu ehkä kulloisellekin seudulle ominaisen sumun nimitys. Työssä on noudatettu operationaalia ratkaisua: otettu annettu sana karttaan. Jos samasta paikasta on ilmoitettu useita nimityksiä ilman merkityksen täsmennyksiä, on karttaan pyritty valitsemaan annetuista sanoista yksi siten, että se olisi ennemmin suppea- kuin laajalevikkoinen sana, ennemmin väistytvä kuin ekspansiivinen sana, ennemmin murteellinen kuin myös yleiskielessä esiintyvä sana. Ongelmana on kuitenkin, onko synonymia näennäistä ja jääkö oikea hyperonyymi kartasta pois.

Aineiston esittelystä käy ilmi, että indoeurooppalaisissa, uralilaisissa ja turkkilaisissa kielissä on kaikissa muutamia dominoivia 'sumun' nimityksiä, jotka levikkinsä perusteella ovat aika vanhoja ja kohtalaista stabiiliutta osoittavia.

Indoeurooppalaisissa kielissä on kaksi laajalevikkistä 'sumun' nimitystä, joiden levikki on lähes komplementaarinen (*nebh-juuri, josta mm. germ. *Nebel* 'sumu'; *meigh-juuri, josta ven. *mгла*, lät. *migla* ym.). Kumpikin on osin väistynyt muiden sanain tieltä, *nebel*-sanue mm. skandinaavisista kielistä. Venäjistä ja balttilaisista kielistä taas on vanhemman sanan syrjäyttänyt turkkilaislaina *tuman*. — Pohdittavana on myös ieur. juurten alkuperäinen merkitys.

Yleisuralilaista tai suomalais-ugrialaista 'sumu'-sanaa ei ole. Vanha on ims.-lp.-volg. *sumu*. Vallankin ims. kielissä tavataan kuitenkin lukuisia uudennoksia, joista jotkin ovat levikkikriteerien perusteella suhteellisen vanhoja (esim. vir. *udu* vastaineen). Suomalais-ugrilaisissa 'sumu'-sanoissa on myös runsaasti lainoja: esim. läntisissä lapin murteissa skandinaavisia, inkerinsuomessa, inkeroisessa, vepsässä, mordvassa, syrjäänissä *tumainue* (< ven. < turkk.).

Euroopan ieur. kielissä ei näytä olevan ensinkään laajalevikkistä vanhaa 'pilven' nimitystä. Suomalais-ugrilaisella taholla nimitysten kenttä on yhtenäisempi. Kaikissa kieliryhmissä tavataan sama sana, joka on palautettavissa suomalais-ugrilaiseen kantakieleen (sm. *pilvi*, sgr. *pilve).

Sekä 'sumun' että 'pilven' nimitysten motivaatiotausta on rikas. Usein tavataan rinnan merkitykset 'sumu' ja 'pilvi'. Aina ei voida sanoa, onko merkitys 'pilvi' nuorempi kuin 'sumu' vai onko kysymys rinnakkaiskehityksestä; luonteelta kehityskulku 'sumu' > 'pilvi' kuitenkin tuntuu.

Kielikartasto tuo käsille tärkeitä aineistoja, vallankin kielistä, joiden tiedot aikaisemmin olivat eurooppalaisen lingvistin saamattomissa. Sopii toivoa, että tällainen voisi vauhdittaa uusia lingvistiä synteesejä.

PAUL ALVRE tarkastelee itämerensuomen indefiniittipronomineja ja niiden ohella myös pronominkantaisia indefiniittisiä adverbbeja sekä indefiniittisyyttä ilmaisevia sanaliittoja. Artikkelin pää tarkoitus on esittää indefiniittipronominien tärkeimmät muodostustavat itämerensuomalaisella kielialueella.

Indefiniittipronomininit ovat niin alkuperältään kuin leksikaalis-grammaattisilta ominaisuuksiltaan kirjava ryhmä. Persoona- ja monet interrogatiivi- ja demonstratiivipronomininit kuuluvat sanaluokan vanhimpiin kerrostumiin — toisin kuin myöhäiset indefiniittipronomininit, jotka rakentuvat usein vanhemmasta pronominiaineksesta. Tuttu esimerkki on suomen *joku*-pronomini (taivutus *jotkut* : *joistakuista* jne.). Pronominiainekseen on voitu myös liittää johtimia; jotkin indefiniittipronomininit taas ovat entisiä substantiiveja tai adjektiiveja.

Vanhinta käyttöä edustavat ne kaikille itämerensuomalaisille kielille yhteiset tapaukset, joissa interrogatiivi- tai relatiivipronomineja käytetään indefiniittisesti. Alvre arvelee, että tällainen indefiniteetin merkitsemättömyys on ollut vallitseva kanta, ennen kuin itämerensuomen

alueella ovat syntyneet *kin-*, *gi-*liitteisiin perustuvat muodot. Rinnalla liitteestä tavataan myös heikkoa astetta (**-kin*, **-kik* ~ **-yin*, **-yik*), josta on jälkiä myös virossa (*ühti* ~ *ühtigi*).

Pääosin nuorempia ovat erilaiset indefiniittisyyttä ilmaisevat sanaliitot. Ne eivät yleensä ole yleisitämerensuomalaisia vaan kuuluvat valtaosin ims. kielten erityiskehityksen aikaan. Sanaliittojen ensimmäisenä komponenttina on yleensä indefiniittisesti käytetty interrogatiivipronomini tai adverbi, toisena nominin tai verbin taivutusmuoto, harvemmin adverbi. Hyvin nuoria ovat prefiksilliset ilmaukset. Venäjän vaikutus on itäisten itämerensuomalaisten kielten indefiniittisyyden ilmauksiin huomattava; eteläviron ja liivin indefiniittisyyden ilmauksiin taas on latvia vaikuttanut.

ILKKA SAVIJÄRVEN aiheena on itämerensuomalaisten kielten kieltoilmausten rakenne. Keskeisenä on ilmausten redundanssi. Erityisen huomattavaa redundanssi on suomen lounaismurteissa, joissa jopa 60 prosentissa kieltoilmauksista on jokin polaarisuusmorfeemi (*mitään, lainkaan, ollenkaan*). Myös viron murteissa on melko runsaasti redundanssia, kun taas suomen itämurteissa ja itäisissä ims. kielissä sitä on vähän. – Redundanssiin liittyy kieltoverbin ellipsi, joka on yleistä siellä, missä redundanssi on runsasta ja kieltoverbin kuormituksen johdosta vähäisempää (suomen lounaismurt. *mää viit kattokka; ja sillo mitä sähkövalojaka ollu*). Etelävirosta ja liivistä kieltoverbin ellipsi puuttuu. Niissä näet kieltosana, vaikkei persoonissa taivukaan, kantaa tärkeitä tempusoppositiota.

HEIKKI LESKINEN ja JAAKKO LEHTONEN tarkastelevat suomen kaakkoismurteiden sanafonologista kvantiteettia lähteenään murrenauhoitusten spontaani puhe. Foneettisten mittausten tulokset on esitetty lukuisissa taulukoissa. Huomiota saavat sellaiset kaakkoismurteiden luonteenomaiset piirteet kuin yleisgeminaatio, loppu-*n:n* ja loppu-*k:n* kato sekä sijaispidennys. Laajahko artikkeli sivuaa

myös yleisemmin suomen kielen fonologiaa ja fonetiikkaa. Huomiota on saanut osakseen mm. kaakkoismurteillekin ominainen laajalevikkinen mutta myöhään huomattu lyhyttä ensi tavua seuraavan lyhyen vokaalin puolipituus. Kvantiteettidistribuuution ala ulottuu suomessa ei vain yhden vaan kahden tavun alueelle. Sanan kanoninen rakenne on suomessa näet kaksitavuinen. Tästä syystä suomi on kehittänyt kestopystymän, joka mahdollistaa juuri kaksitavuisen sanojen optimaalisen eronteon. Tähän liittyy myös puolipitkä vokaali. Leskinen ja Lehtonen pyrkivät yksittäisten äännesegmenttien tarkastelusta laajempien fonologisten yksiköiden tarkasteluun.

AILA MIELIKÄINEN selvittelee puhesuomen monikon 3. persoonan kongruenssikysymyksiä. Keskeinen osuus on murteellisen taustan selvittämisellä. Suomen murteet jakautuvat toisaalta kongruenssia suosiviin lounais-, Peräpohjan ja kaakkoismurteisiin, toisaalta inkongruenssia suosiviin hämäläis-, pohjalais- ja savolaismurteisiin. Tämä näkyy myös puhekielen suhteista. Tosin Mielikäisen artikkelissa tarkasteltavina ovat olleet vasta selvimmin inkongruenssimurteihin perustuvat puhekielen muodot. Laajalevikkisyyttään inkongruenssi on ollut suhteellisen neutraali, ja siksi se on voinut myös levitä helposti yleiskieleen. Mielikäisen peruskysymyksiä on se, väistyykö monikon käyttö tässä tapauksessa aikaa myöten tykkäänään. Mikä kielen järjestelmässä edistää tai jarruttaa tätä tendenssiä?

RUDOLF KARELSON kirjoittaa suhdeseanojen (post- ja prepositioiden) ja adverbien suhteista virossa. Suhdeseanojen ja adverbien suhde on usein hiukan sekava: samoja sanoja tavataan kumpinkin. Vanhastaan on katsottu, että suhdeseana esiintyy aina nominin yhteydessä, sen pääsana on nomini. Indoeurooppalaisissa kielissä on preposition määritelmä ollut laajempi; prepositiot ovat voinut esiintyä myös adverbien yhteydessä (saks. *bis heute*). Tällaisia rakenteita ta-

vataan kuitenkin myös suomalais-ugrilaisissa kielissä, esim. vir *siit kaudu, sealt saadik*, suomen *tuolta kautta, täältä asti*, joten aiempaa määritelmää sopii pitää liian suppeana.

Sellaisia viron sanoja kuin *kuni, ilma*, jotka voidaan merkityksen muuttumatta jättää pääsanansa yhteydestä pois, eivät kaikki tutkijat ole pitäneet prepositioina. Karelson katsoo niiden olevan oma prepositioryhmänsä, jonka tehtävänä on korostaa sijapääteen funktiota.

KALEVI WIIK pyrkii luomaan sääntösynteesiä viron kesto-suhteista. Wiik tiivistää viron komplisoituneen äännekesto-systeemin esittämällä viisi ominaispiirrettä:

1. Vokaaleilla ja konsonanteilla on kolme fonologisesti relevanttia kestoä.
2. Diftongeilla on (esim. suomesta poikkeavasti) kaksi kvantiteettia.
3. Konsonanteilla on ei-sananloppuisissa asemissa konsonanttiyhtymissä kaksi kvantiteettia.
4. Painollisten tavujen jälkeisillä painottomilla vokaaleilla on kolme kestoasetta (jotka fonologisesti etupäässä saatoilmiöitä).
5. Virossa ratkaisevia eivät ole yksin vokaalien ja konsonanttien kestot vaan myös 2. tavun vokaalien kesto on riipuvainen edellisen tavun kvantiteetista.

Wiikin mukaan systeemi on kuitenkin pohjaltaan yksinkertainen ja luonnollinen. Keskeistä on Wiikin esityksessä fyysikaalisen keston johtelu abstraktisista pohjamuodoista. Sääntökuvaukselta vaaditaan, että se olisi käypä myös kielihistorian ja (suomalaisen) kielenoppijan kannalta.

ELNA ADLER ja ARVO LAANEST tarkastelevat vatjan ja inkeröisen sanastokontakteja. Aineistona ovat Euroopan kielikartaston ensimmäisen kysymyssarjan sanat, joiden levikkiä tarkastellaan seitsemän murteen kannalta (neljä vatjan, kolme inkeröisen murretta). Kirjoittajat pyrkivät valaisemaan eri murteiden asemaa ja suhteita sanastomaantieteen keinoin. Melko yhtenäisiksi ryhmiksi osoittautuvat toisaalta vatjan murteet paitsi

Kukkosin murretta, toisaalta inkeröisen Soikkolan ja Hevaan murteet. Murteita kaksi, vatjan Kukkosin murre ja inkeröisen Ala-Laukaan murre, ovat oikeastaan siirtymämurteita, joita ei voida selvästi lukea kumpaankaan kielimuotoon. Myös Luužitsan – Liivtsülän – Jögöperän vatja osoittautuu sanastoltaan inkeröisväritteiseksi.

MARIA ZAJCEVA kirjoittaa vepsän germaanisista lainasanoista. Vepsässä vanhoja germaanisista lainasanoja on runsaat sata. Monet vanhoista lainoista ovat maataloussanastoa, metallien nimiä, kotitalous- ja kalastussanastoa. Yleensä uusi sana tullut ilmaisemaan uutta käsitettä, usein myös kuitenkin jo tuttua pienin nyanssieroin. Joskus varhempi ims. sana puuttuu (esim. *hodr*, sm. *huotra*; vrt. sm. *tuppi*). Ellei vepsässä tavata alkuperäistä sanaa eikä germaanisista lainaa, ilmaisee käsitettä venäläislaina (*nedal'*, sm. *viikko*).

Useimmat vepsän germaanolainasanoista tavataan kaikissa pohjoisryhmän ims. kielissä. Vepsän murteiden kesken on germaanisten lainojen esiintymisessä eroja. N. 75 % tavataan kaikissa kolmessa murteessa. Eniten germaanolainasanoja on keskivepsässä, josta puuttuu vain 7–8 sanaa.

Zajceva esittelee myös, mitä muissa itämerensuomalaisissa kielissä tavattavia vanhoja germaanisista lainasanoja vepsästä puuttuu (38 sanaa; monet puuttuvat myös liivistä). Milloin germaanolaina puuttuu, tavataan vepsässä usein oma ims. sana. Semanttiselta kannalta ovat puuttuvat sanat usein yhteiskuntaelämän alalta. Niiden merkityksiä ilmaisemassa nykyvepsässä on usein venäläislaina. Luonnollista on, että myöhemmät germaanisista (oikeastaan skandinaaviset) lainat puuttuvat vepsästä.

Miksi muissa itämerensuomalaisissa kielissä tavattavia vanhoja germaanisista lainoja puuttuu vepsästä? Niitä on ehkä »unohdettu»; nykyistenkin germaanisten lainojen joukossa on sellaisia, jotka esim. vain vanhempi polvi muistaa tai joiden käyttöala on muuten supistunut,

ja joiden siis voidaan olettaa olevan kielestä häviämässä. Osa taas ei ole koskaan perifeeriseen vepsään asti levinnytkään.

Sekä SEPPO SUHONEN että EDUARD VÄÄRI tarkastelevat liivin sanastoa, molemmat Lauri Kettusen sanakirjaan liitvästi.

Suhonen esittää täydennyksiä Kettusen v. 1938 ilmestyneeseen *Livisches Wörterbuch* -sanakirjaan. Aineistonaan omat viimeaikaiset nauhoituksensa sekä Julius Mägisten keräämät toistaiseksi julkaisemattomat tekstit hän esittelee ja ryhmittelee Kettusen sanakirjasta puuttuvia sanoja. Suuria ryhmiä ovat yhdys-sanat ja prefiksiverbit. Enimmäkseen nämä sanastolisät odotuksenmukaisesti heijastavat latin vaikutusta liiviin. Suhonen toivoo, että täydennykset voitaisiin julkaista Kettusen perusluonteisen sanakirjan lisäniteenä.

Eduard Väari tarkastelee liivin yhdys-sanoja ja prefiksiverbejä sekä sanaliittolähtöisiä sijoja aineslähteenään Kettusen sanakirja. Liivissä monet yhdys-sanojen ongelmat ovat yhteisiä viron kanssa. Pohdittavaa tarjoaa kysymys yhdys-sanan nominatiivi- tai genetiivialkuisuudesta. Liivissä on viron tapaan vallinnut yhdys-sanojen genetiivialkuisuutta suosiva tendenssi. Liivin äännekehityksen takia on kuitenkin usein mahdotonta sanoa, onko yhdys-sana genetiivi- vai nominatiivialkuinen. Tapaukset, joissa nominatiivi ja genetiivi ovat toisistaan erotettavissa, viittaavat kuitenkin genetiiviin. Erityisen ryhmänsä muodostavat tapaukset, joissa genetiivin *-n on juuri yhdys-sanan määräiteosassa rudimentaarisesti säilynyt.

Toisin kuin muissa ims. kielissä voi määräiteosana olla myös partisiipin pree-sens. Muutamissa harvoissa tapauksissa määräiteosana tulee kysymykseen myös paikallissija. Yhdysadverbeissa voi olla rudimentteina erilaisia aikaisempien kaasusten merkkejä. Liivin yhdys-sanoja tarkasteltaessa hyvin tärkeä on yhdys-sanoille ominainen intonaatio, koska varmat kriteerit määräiteosan ja perusosan

muodollisten suhteiden osoittamiseksi usein puuttuvat.

Vääri käsittelee myös prefiksiverbejä. Erikoisuutena on, että liivissä omista verbeistä voidaan lätiläisten prefiksien avulla luoda uusia merkityksiä.

Monet itsenäiset sanat ovat liivissä kehittyneet suffikseiksi. Tällainen on esim. komitatiivin kehitys: *-ks* < *kansak. Väari selvittelee myöhäsyntyisen komitatiivin ja sen kanssa yhdennäköisen translatiivin erontekoa.

HEIKKI HURTTA

Suomalais-saksalainen fraasisanakirja

SHELLBACH-KOPRA, INGRID *Suomi-saksa fraasisanakirja. Finnisch-deutsche Idiomatik*. WSOY, Juva 1985. 305 s.

Helsingin yliopiston saksan kielen lehtori ja fennougristiikan dosentti Ingrid Schellbach-Kopra on aikaisemmin toimittanut mm. Pekka Kataran suomalais-saksalaisen sanakirjan uudistetun laitoksen ja suomalais-saksalaisen sananlaskukirjan. Nyt tarkasteltava kaksikielinen fraasisanakirja asettuu siis aihepiiriltään tekijänsä kahden aikaisemman sanakirjatyön väliin.

Teoksen alussa on 42-sivuinen saksankielinen johdanto, jossa esitellään suomen fraseologiaa laajahkosti: aiheet ulottuvat aina mainoskielen sanaleikkihin asti. Pääosan teoksesta muodostaa varsinainen sanakirjaosuus, joka sisältää n. 2800 suomen fraasia ja niiden saksankieliset käännökset. Mukana on usein myös suomalaisen ilmauksen sananainen saksannos. Esimerkkejä teoksessa ei ole, koska tekijän mielestä fraasille on ominaista, että niitä voidaan käyttää suhteellisen vapaasti (s. 13–14). Aineisto on järjestetty ns. ydinsanoittain. Tällaisena haku- ja ydinsanana on